

Aniszi Kálmán

A FORMA DICSÉRETE

Hogyha írásba fogok, vagy készülődöm rá, gyakran szorongani kezdek, ami csak akkor múlik el, ha elkészülök vele. Azt is észrevettem, hogy a munka előrehaladtával – miközben húzok, betoldok, átírok, igyekszem pontosabbá tenni a közlendőt – kedélyállapotom is javul. Egy kis nyugtalanság azért még marad bennem: itt vagy ott netán másképp kellett volna; amit írtam, olyan lett-e, amilyennek gondoltam, szeretném?

Az Ismeretlen előtt toporgó érezhet hasonlót.

Gyermekkoromban, télvíz idején, amikor esténként rokonok vagy ismerősök látogattak hozzánk, ha csak tehettem, apám után osontam a pincébe: szerettem látni, hogy tölti ki a lopót a vörösbor rubinja. De ez az ebihal formájú valami az apám félrehúzott uja melletti résnyi nyíláson éppoly hirtelen el is tűnt, mint amilyen gyorsan keletkezett. Lehangolt, hogy az, ami az imént még a maga teljes valóságában szemem előtt ragyogott, szempillantás alatt elszállt, semmivé lett.

Miért van az, hogy ami keletkezik, csupán ideig-óráig való? Miért csak addig létezik valami, ameddig formája, alakja van? Szinte már hallom a suttogó választ: Azért, mert minden, ami van, létezik, a forma révén az, ami. A forma a dolog megjelenésének és létezésének a feltétele és garanciája. A dolgok (megannyi minőség) léte formájuktól függ, általuk vannak, és egyszerre, együtt enyésznek el.

No, és ha hibás, ha nem megfelelő, ha oda nem illő a forma, vele mi a helyzet? – kérdezhet vissza valaki. Amire a hozzáértő nyomban ezt felelhetné: Az bizony vagy egyáltalán nem, vagy csak részben, hiányosan fejez(het)i ki azt a tartalmat, költői üzenetet, sugallatot, amiért a művet az alkotó létre kívánta hozni. Megfelelő forma híján a művész elképzeléséből vagy fércmű lesz, vagy a legnagyobb szerűbb gondolat is meddő óhaj marad.

Benedetto Crocénak igaza volt, amikor azt mondta: nincs külön tartalom és külön forma, mert „*amit a költő mond, az mindig egyáltalán létezik azzal, ahogyan mondja*”. Harmadfél évezreddel előbb hasonló következtetésre jutott Konfuciusz is: „*Ha a nyelv nem pontos, akkor az,*

amit mondunk, nem azonos azzal, amit gondolunk, a művek nem jönnek létre” – mert egzisztenciálisan összefüggnek.

A természetben gyakran találkozunk tüneményesen szép formákkal. Ilyenkor elragadtatásunkban könnyen azt hihetnénk, hogy a gyönyörű látvány valaki Nagymester keze munkája, holott az egész ártatlan játék: tudattalan, törekvés nélküli valami az, ami lenyűgöz. A természetben a formák spontán keletkeznek, mi viszont többnyire küszködve, vajúdba hozzuk létre őket – mert a formák eszméink, érzelemink, fájdalmaink... gyermekei. Németh László szerint a formaszabó ész révén valami bennünk levő győz azon, ami kívülünk van.

Viszont az a valami, ami bensőnkől kikívánkozik, csak akkor kap művészi rangot, ha megtaláljuk a neki leginkább megfelelő formát, alakot. A tökéletességhez a formateremtés meredekén haladva vezet az út, de a remekművek irdatlan csúcsaira csak a legnagyobbak, a lángelmék érnek fel, az alkotók nagytöbbsége kénytelen kevesebbel beérni. Legtöbbsen már a legalján feladják, sokan félúton, vagy valamivel fennebb fulladnak ki...

Honnan tudjuk, egyáltalán tudhatjuk-e, mihez milyen forma illik? Nehéz kérdés. Ami megtanulható, az mindössze a formaadás technikai része, a többi megézés, tehetség dolga!

Mindenkiben él – kiben határozott, kiben bizonytalanabb – ösztönzés arra, hogy struktúrákat hozzon létre, formákat teremtsen. A formaadás képessége lényegében: emberi uralom, bírás, a szabadság egyféle inkarnációja.

A formateremtés alkotás, az alkotás pedig örömszerző. De csak akkor, ha az az egyén „belső ügye” marad: személyes és egyszeri. A gépies cselekvésből fájdalmasan hiányzik a gondolati és érzelmi gazdagság, a bensőségesség, ami maga a lényeg.

Persze, formákat nemcsak létrehozunk, hanem be is fogadunk. És ez a gyakoribb. Mi emberek, egyének pedig különbözünk egymástól, ezért más-más formák, minőségek iránt vagyunk érzékenyek, fogékonyak. Mitől függ az, mikor mire hangolódunk rá? Az alkattól, a neveltetéstől, a társadalomban elfoglalt helyüinktől, a korszellemtől, a világérzésünktől? Bizonyára mindegyiktől. De ne siessünk túlságosan a válasszal! Közelítsük meg innen is, meg onnan is. Mostanában egyre gyakrabban visszakisértenek gyermekkori élmények. Olyankor elcsodálkozom azon, hogy anno mennyire tudtam örülni egészen egyszerű látványoknak is.

Az egykor-volt kedves pillanatok a múltó idővel, sajnos, örökre elszállnak/eltűnnek. Ami olykor felsejlik bennem, nem több halvány visszfénynél, amire néha egészen furcsa érzések vetnek ilyen-olyan, kisebb-nagyobb árnyékot.

Gyermekfejjel látogatóinkon azt vettem észre, hogy a bor ereje felvidítja őket, de a mámor elég hamar elszáll. Hát a szép gondolatok, képzelmek, igyekvések – kérdezem tétován magamtól –, az ő sorsuk mi lesz? A bizonyosságot keresőknek amolyan végszóként és vigasztalóul ezt mondanám: ha az életre hívandó gondolat tiszta, a szándék nemes, a művész pedig elég tehetséges ahhoz, hogy képes műves formába önteni elképzelését, akkor igyekezete áldásos lesz, műve pedig sikeresen néz farkasszemet az enyészettel – legalább egy darabon.

AZ OTTHONTALANNÁ ALÁZOTTAK DILEMMÁI

ACeaușescu-rezsim idején Erdélyben, Romániában mindenki nélkülözött, de szenvedni az intelligencia, az író- és művésztársadalom szenvedett legtöbbit. Ami érthető, ha arra gondolunk, hogy a tollforgatók színe-virágának élet- és alkotói ideálja (sokuknál a kettő ugyanegy) mindenekelőtt a nemzeti közösség létállapotának, múltjának, jelenének és reménylett jövőjének írói-művészi kifejezése, az az értékteremtő tevékenység volt, aminek a gyakorlásától a totalitárius hatalom szinte teljesen megfosztotta. Attól tiltotta el, ami – kisebbségben, jogfosztottságban – a lehető legfontosabb mind az elnyomott közösségnek, mind a neki elkötelezett alkotó embereknek.

Az ismétlődő és szigorodó tiltások dacára, és annak ellenére, hogy a szocialista Magyarország legfelső politikai vezetése – erkölcsileg eléggé el nem ítélt módon – évtizedekig teljesen magára hagyta a nemzet határon túlra szakadt részeit, az erdélyi és a mindenhonnan kisebbségi magyarok lelkiállapotának és aspirációinak legpontosabb barométere az írói-társadalom volt.

Egyáltalán nem véletlen, hogy elsőként az ő soraiban érezték úgy a legtöbbit, hogy szilenciumra, tétlenségre ítélve nemcsak méltatlan, de lehetetlen is élni. Az emberi méltóság és szabadság sárba tiprása ellen

személyes döntésükkel tiltakozók közül sokan azt sem tudták, mit hoz számukra a jövő, mégis arra törekedtek, hogy minél előbb véget vessenek kiszolgáltatottságuknak. Látva az egymás nyomába lépő menekülőket, az erdélyi magyarok elűzésének kiagyalói epés mosollyal dörzsölhették tenyerüket, hisz elérték, amit tervbe vettek: ismét kevesebb lett Erdélyben a magyar.

Gyakoriak voltak akkoriban a gyötrelmes nappalok és a kínzó fehér éjszakák a transzilván magyarok körében. Sokan úgy döntöttek, hogy véget vetnek a megalázásoknak, családotól áttelepülnek Magyarországra vagy máshova. Akik elszánták magukat a nagy lépésre, a hatalom nyomban eltávolította munkahelyükről a kivándorolni készülőket. Ha valaki úgy döntött, végleg távozik Romániából, és másutt próbál otthon találni magának, számíthatott rá, hogy legalább másfél-két évig kulimunkával kell hogy megkeresse a betevő falatot magának és családjának. Aki felkerült a véglegesen távozók listájára, az a központi és a helyi potentátok, illetve a sovinizmus mákonyával elbutított többségiek szemében „hazaáruló” lett. Nyilvánosan utálható, sőt, utálandó ellenség. A hivatal azt a luxust is megenged(het)te magának, hogy esetenként igen sokáig utálkozzék. A diktátor adott a látszatokra: hivatalnokok hada, felső utasításra, húzta-halasztotta az ügyintézését, hadd lássák a sárgolyó boldogabb felén, hogy a szocialista Románia „nehéz szívvel” válik meg még a „legelvetemültebb” polgáraitól is. Berendelve a remény és a kétségbeesés közt vergődő szerencsétlent, megkísérelték „meggyőzni”: ugyan miért távozna hazájából, hisz az a társadalom, amelyben él, „a létező világok legjobbika”. Kelet Svájcban „jogegyenlőség” van, amit az „őshonos” románok mellett a „más ajkú románok” is élvez(het)nek. Persze a homogén nemzetállam álomképét kergető totalitárius hatalom a színpalak mögött már jóval azelőtt, semhogy e galád színjátékot eljátszatta volna a menekülőkkal – minden kisebbségi viszonylatában, kiváltképp, ha a kitelepülő magyar volt –, eleve eldöntötte: „mehetsz, távozz, sőt, takarodj!”

Akik a súlyosbodó nyomor és lelki tiprás ellenére is otthon maradtak (ők a nagytöbbség), erkölcsileg és a megmaradás tekintetében helyesen, erényesen cselekedtek. Mindegy, ki miért maradt. Azért-e, mert földje volt, és földjét senki sem veheti a hátára, vagy olyan volt a hivatása, hivatala, hogy – gondolva egyet – nem húzhatott „nyúlcipőt”, esetleg úgy gondolta, ha sikerül gyermekeit biztonságba helyezni, ő egyelőre

marad; netán ősei csontjai, az emlékek kötötték elszakíthatatlanul az ősi röghöz, avagy elég erőt érzett magában ahhoz, hogy a reménylett győzelem hitével továbbra is farkasszemmel nézzen a kiméréval: a lényegét illetően mellékes. Aki maradt, az pusztá jelenlétével is a helytállók táborát gyarapította, eleink vérrel-verejtékkal megvett ősi földjét őrzi.

A múlt század nyolcvanas éveinek második felében, amikor a kiűzetés tömegessé vált, az erdélyi magyar ember mellett ijesztő gyorsan ritkultak az ismerős arcok. Barátok tűntek el egyik hétről a másikra, tátongó úrt és fokozódó idegenség-érzést hagyva maguk után.

Mint említettük, elsőként, nagyobb számban, az értelmiségiek szánták el magukat az áttelepülésre, kivándorlásra. Életviteléből következően a társadalom valamennyi kategóriája közül az intelligencia a legmozgékonyabb. Igazat mondunk, ha azt állítjuk, hogy a diktatúra, embertelen intézkedéseivel, a társadalom egészét megnyomorította, de a legsúlyosabb csapásokat a magyar kisebbségre, közelebbről az értelmiségére mérte, amikor sátáni tiltásaival elviselhetetlenné tette helyzetét. A magyar író, történész nem írhatott saját történelméről, szellemi, művelődési örökségünket tabuvá téve, számos azonosságtudatot erősítő kulcsfontosságú műt nem születhetett meg.

A hetvenes évek vége felé egy kávéházi négy szemközti beszélgetésen egy igen jelentős erdélyi magyar epikus a szó szoros értelmében sírva fakadt:

- *Itt van a fejemben, teljesen készen, egy történelmi regény, és nem tudom megírni.*

- *Miért? - hűledezett partnere.*

- *Azért, mert azt, amit el kellene mondani, nem szabad, amit pedig szabad, azt nem érdemes.*

(A regény a kommunizmus bukása után, a kilencvenes években jelent meg Kolozsvárt, Babel toronyháza címmel).

Voltak, akik kivárára rendezkedtek be, és az asztalfióknak dolgoztak - igaz, nagyon kevesen. Tudniillik megfelelő alkotói légkörhöz nélkülözhetetlen az író és az olvasó közti élő kapcsolat, a folyamatos visszajelzés, különben az író, a művész nagyon könnyen egy bénító, süket vákuumba kerülhet.

A totális diktatúra eredendően nem a felvevő piacot tette tönkre, az alkotót nem engedte kibontakozni, aminek szükségképpen következménye lett a felvevő piac tönkremenetele. A nyolcvanas években szinte

egyetlen igazán jelentős új magyar irodalmi mű sem volt kapható az erdélyi könyvesboltokban. A két világháború között még virágzó kisebbségi magyar szellemi élet a nyolcvanas évek második felére teljesen kiszorult az agoráról, jobb időkre várva magánműhelyekbe, szűk baráti körökbe húzódott vissza. A szellem munkását kiemelték lételeméből, elvették tőle a hiteles értékek teremtésének a lehetőségét, a tömegeket pedig arra kárhoztatták, hogy – képletesen szólva – egy közlekedési jelzőtáblák nélküli, kátyúkkal teli országúton meneteljenek, reménytelenül. A felső pártvezetés feltett szándéka volt: megfosztani a nyájat a pásztoroktól, hogy mielőbb szerteszéledjen, vagy ha ez nem megy, könnyűszerrel elbánhassanak vele.

Az erdélyi magyar (alkotó) értelmiségi – döntően – nem azért hagyta el szülőföldjét, hogy másutt kényelmesebb, jobb egzisztenciát biztosítson magának. Mindig is voltak és lesznek olyan emberek, akik méltóságuktól megfosztva, megalázott állapotban nem tudnak, vagy nem hajlandók tovább ott élni. Az is igaz persze, hogy tömegével voltak szerencselovagok is.

Ha igaz az a megállapítás, hogy az író – kevés kivételtől eltekintve – nemigen tud szívből másról írni, mint annak a közösségnek a küzdelmeiről, bánatairól és örömeiről, amelyből maga is vétetett, akkor az is igaz, hogy a Magyarországra, vagy távolibb országokba távozott erdélyi alkotók általában továbbra is ugyanazt a közösséget szolgálták/szolgálják, amelyből kényszerűen kiszakadtak, amelyet akkor is ugyanúgy szolgálták volna, ha történetesen otthon maradnak.

A menni vagy maradni dilemmáját fájdalom és megrázkódtatások nélkül nemigen döntheti el senki. Ugyan ki ne tette volna fel magában a szívbe markoló kérdést: szabad-e otthagynom azokat, akikkel sorsközösséget vállaltam? Bonyolítja a helyzetet, hogy a menni vagy maradni kínzó kérdése nemcsak az egyén, a család és a közösség oldaláról közelíthető meg, hanem a közösség, a nemzetrésztől is. Ráadásul mindezek még össze is fonód(hat)nak. Ha elfogadjuk, hogy az egyén és a család vonatkozásában ez jobbára magánügy, a nemzetrészt tekintetében a kérdés így is megfogalmazható: szabad-e cserben hagyni egy nemzetrészt akkor, amikor annak legnagyobb szüksége van a segítségre?

De cserbenhagyás-e a kényszerhelyzetben tett lépés, ha, mint látjuk, egyféle belső kényszer hatására, az író, a művész idegenben is ugyanazt

a közösséget szolgálja, amelyből fizikailag kilépett ugyan, de lélekben és cselekedeteiben végleg eggyé forrt vele? És az is igaz, hogy nem mindenféle helyben maradás feltétlen helytállás. A helytállásnak nem a fizikai jelenlét az egyetlen és legfőbb ismérve. A helytállás tudatosságot feltételez, átgondolt küzdelmet jelent egy magasabb rendű célért. Vannak dolgok, amelyekért valóban csak helyben lehet eredményesen küzdeni, de vannak olyan helyzetek is, amikor a kítűzött célokért másutt eredményesebben lehet síkra szállni. Túl bonyolult dolgok ezek ahhoz, semhogy megkísérelnénk, akár csak futólag, megnyugtatóan megválaszolni. A végső számvetést mindenkinek magának kell elvégezni.

FIAIM, HÁT NEM ITT A HELYEM KÖZTETEK?

– *Történt Kolozsvárt, 1973-ban, Kós Károly 90. születésnapján* –

A Házsongárdi panteon kaptatóján haladva, jobbra, az ösvény mellett, művészi kivitelű síremlék ötlík a látogató szemébe. Az abakusz szigorú síkjába szökő dór oszlopok a maguk nyelvén tudatják, hogy építő ember nyugszik e jel alatt, a nagyobb család, szerettei között. Az elhunyt nagysága valóban építő volt, a szó közvetlen és átvitt értelmében egyaránt. Nemcsak kőből, fából álmodott senki máséival össze nem téveszthető kies lakokat, múzeumot, istenházát és egyéb műtárgyakat, hanem hön szeretett népének fájdalmaiból és örömeiből, küszködéseiből és győzelmeiből, históriájából is katedrális emelt a betűk világában. Épített, mert tudta, hogy a trianoni gyalázat után árván maradt erdélyi magyarság megmaradásának egyetlen esélye, ha – ocsúdva a sokkos bénultságból – szerveződésbe fog, építkezni kezd, számban, lélekben, javakban, mindekben gyarapszik.

Ha hirtelenében azt kérdeznéd, mi időtállóbb szerfölött gazdag életművében, azt válaszolnám, hasztalan tudakolod, bízd inkább az időre, az majd eldönti. Lelki habitusáról azonban bizton elmondhatjuk: amerre lényeglátó tekintete, cselekvő személyisége fordult, ott oszlott a sötétség, sarjadt a remény, ébredt az élet. Nyáját vigyázva, minden tettével annak hasznát kereste, szeretetből fakadó gesztusaiból nagyra becsült értékek születtek a közösség egésze s a kései maradék javára.

Hogyha a trianoni diktátum döbbenetében valaki, akár rokonszenvvel, akár fájdalommal ejtette ki e szót, Erdély, mindenki másénál előbb az Ő neve tolult az ajkakra. Az volt Ő az idegenbe dobott közel hárommilliónyi erdélyi magyarnak, mint kisgyermeknek az anyaöl – nyugtató biztonság. A mindenhova, ezért szívből sehova se tartozó világpolgár el sem tudja képzelni, hogy van az, hogy valaki, akire a székes fővárosban biztos egyetemi katedra várt, aki magas tudományos elismerések várományosa volt, a nagy nemzeti kataklizma után egyszer csak úgy dönt, otthagy csapot-papot, hazamegy az idegen hatalom fennhatósága alá került kisebbik hazába. A biztos jólétből a majdnem semmibe.

Hazament, mert hittel hitte, ott kell segíteni, ahol legnagyobb a baj. Hazatért, mert úgy gondolta, szorult helyzetében nem hagyhatja magára elárvult népét, azt a közösséget, amelyből maga is vétetett. Született építő volt. De nemcsak övei lelkéből fakadó otthonokat, istenházakat álmodott és emelt – országépítő is volt. A tetszhalott Transszylvániából századok alatt egymáshoz hangolódott népek Erdélyországát akarta megteremteni. Erőt adni árvaságra jutott testvéreinek, életet lehelni beléjük, hogy idegenbe dobottan is mindenben gyarapodjanak, el ne vesszenek:

„A régi Magyarország nincs többé a számunkra; de Erdély, Ardeal, Siebenbürgen, Transsylvania, vagy bármi nyelven nevezte és nevezi a világ: feltámadt és van, aminthogy volt akkor is, amikor azt hittük mi magunk, mert akartuk hinni, hogy nincs, és csak Magyarország van. Akkor is volt, de most is van, és akárhogyan is akarja akármilyen akarat, lesz örökkön-örökké! (...) Fölbredtünk. Látni akartunk tisztán. Szembe akarunk nézni az Élettel, tisztában akarunk lenni helyzetünkkel. Önismerni akarjuk magunkat. (...) Építenünk kell! (...)” – vallotta.

Valamennyi szándékát, tettét kisebb hazájának, jelesül szűkebb pátriájának szeretete mozgatta. Nekik, nekünk írt, faragott, értünk gondolkodott, szervezett, irányított és épített. Kezdeményezője és életben tartója volt minden hasznos, jobbító szándéknak. És ha – a körülmények hatalma folytán – egyik-másik terve füstbe ment is, maga sohase tört meg. Nem csüggedt, mert neki nem volt szabad se csüggedni, se feladni, se meghasonulni! A nagy szolgálattevők fajtájából való volt, arccal mindig mások felé fordulva élt. Népeinek ébresztő szelleme, önépítkezésének cselekvő részese, egy személyben: Vezére, Szolgálója,

Krónikása és Példaképe volt. Aki hitt és akart. És amiben hitt, és amit akart, az tiszta volt és nemes. Ezért nőtt hozzá kitörölhetetlenül minden igaz (magyar) ember szívéhez. Nem pusztán népe külső világát vigyázta, lelküket is formálta, pallérozta. Amit mondhatatlanul nehezített, hogy sok minden, amit vagy szándékában állt megcselekedni, vagy tényként fel tudott mutatni, az az atyafiságosnak egyáltalán nem nevezhető korabeli hatalom szemében nemkívánatosnak vagy ellenségesnek, esetenként üldözendőnek minősült. De a gúzsba kötve „táncolás” drámai sága növelte a küzdés becsét, emelte szépségét.

Elismerve és tudomásul véve a többségi hatalom fennhatóságát, teljes tudásával, bölcsességével eszköztelemmé vált nemzeti közösségének magára találását szorgalmazta, önállóságának és emberi méltóságának megőrzésén munkálkodott. Amivel az újdonsült honszerzők szemében „bünt” követett el.

És amilyen mértékben az új bizantin hatalom egyre inkább otthon érezte magát az ajándékul kapott ország részben, úgy zsugorította fokról fokra az őshonos lakosság jogait, cselekvési körét, lehetőségeit. Mígnem elérkezett a pillanat, amikor rávicsoroghatott a magános küzdőre, és – szilenciumra ítélve – holtvágányra tolta őt. A túlerő csatát nyert, de győzni nem győzhetett.

Közhelyet szaporítunk, mondván, a múltó idő rajta hagyja keze nyomát a világ dolgain. A Nagy Őreg ábrázatára is rárajzolta a maga szaporodó évgyűrűit, még karakteresebbé téve azt. Az évtizedek múlásával egyre nőtt és mélyült az iránta érzett feltétlen tisztelet és szeretet azok szívében, akiknek anno önzetlen szolgálatába szegődött. Amikor átlépte az élemedett kor határát, amikor már maga is aggastyánnak titulálta magát, az emberi sorosokat ábrázoló, felvonultató Szamos-parti intézmény – tisztelgő főhajtásként – egész estét betöltő Kós-estet készített ünneplésére. Saját műveiből. Viszont addigra a magyarság számára oly idegen bizantin hatalom annyira türelmetlenné, sőt, kizárólagossá és gyűlölködővé vált a kisebbségi sorba került őshonos lakossággal szemben (szemükben ez a nemzeti minoritás volt a legnagyobb szállka, a homogenizálódó nemzetáalom egységére az erdélyi magyarság jelentette a legnagyobb „veszélyt”), hogy a Kárpátok Génusza szigorúan megtiltott mindenféle megnyilatkozást, ami a magyar történelemre, a magyar múltra vonatkozott. Írónk pedig többnyire e történelmi régió letűnt időinek tanúival, eleinkkel társalkodott regényeiben, műveiben.

A kisebb, ám még tolerálható „vétségeken” túl, megbocsáthatatlan bűnül rótták fel, hogy ifjabb éveiben álmódott egy regényt államalapító királyunkról. A regnáló hatalom büszkeségét semmi sem zavarta, biztonságérzetét sem „fenyegette” annyira semmi, mint egy olyan írói munka, amelyben ország-világ tudtára adatik, hogy azon a helyen, amit mi Erdélyországnak nevezünk, bő ezer esztendőn át más nép élt, lakott, más volt itt az úr, nem a mai. Ezért az az idő szerinti intoleráns rezsím, annak a „bölcességnek” a szellemében, hogy amiről nem beszélünk, nincs, úgy gondolta, magyar múltból nem eshet szó többé a kincses város magyar teátrumában. Remélve, hogy akinek nincs múltja, annak jövője se lesz, a többségi hatalom mindent elkövetett, hogy az erdélyi magyarok emlékezetéből mihamarabb kitörölje saját múltjukat.

Hogy is engedhették volna meg, hogy egy ilyen veszélyes gondolatot közönség elé vigyenek a színháziak, hisz immár közel száz esztendeje zsenge kortól azt tanítják az ifjúságnak, azt hirdetik az ország népének, hogy Erdélyben mindig minden úgy volt, mint ahogyan most van. Ahogy kitudódott a színházi szándék, rögvést érkezett is fentről a tiltás: az ünnepi esten *Az országépítő*ből nem hangozhat el egyetlen mondat sem. A teátrum megtarthatja ugyan a rendezvényt, de *Az országépítő* említése nélkül. Csakhogy a Nagy Öreg életműve e mestermű nélkül olyan, mint Vörösmarty a *Szózat* nélkül – elképzelhetetlen. Patthelyzet.

A hatalom verdiktjét a színház megüzente a családnak. Az Ünnepelet, aki ennél különbeket is megtapasztalt már igen hosszú élete folyamán, bölcs emberhez méltóan, hangos-haragosan nem tiltakozott, legfeljebb visszakérdezett: „Mégis mi baj van avval a regénnyel?” A kérdésre, természetesen, fentről sohase kapott választ. Színházi körökben és másutt azt beszéltek, hogy a családban valaki, aki roppantul sérelmezte a tiltást – aminthogy az is volt: gyalázatos sértés! – visszaüzent: *Az országépítő* nélkül az Ünnepelet távol marad a rendezvénytől.

Micsoda szégyen! Mekkora blama! Mit szól majd a világ!? – rémüldöztek az ügybe belebonyolódottak. Valamivel később az a hír érkezett a színházhoz, hogy a Nagy Öreg eltűnt otthonról. Nem tudhatni, hova ment, azt se, mikor tér haza. Pedig az emberek már kivették az ünneplőt a szekrényekből, elárvult lelküket is kezdték ünneplőbe öltöztetni. Az idő telt, a közönség egyre csak gyűlt, mindenki Őt várta. Keressék meg! Kerítsék elő a föld fenekéből is! – mozgósította embereit a színház.

Keresték hát itt is, ott is – eredménytelenül. Felkutattak minden zugot, faggatták a rokonságot, a baráti kört, az ismerősöket, sehol nem akadtak a nyomára. Ellopták! Lehet, hogy már nincs is a városban! – röppent fel az ellenőrizhetetlen hír.

A színháziak újabb kísérletet tettek a feltételezett Illetékes meggyőzésére vagy inkább megpuhítására: az ukázt – magyarázták nekik – a legfelső körök adták ki, senki se tudja kivédeni. (De bárhogy keménykednek is odafent, nem érhetnek célt, hisz aki meg akarja ismerni a Nagy Öreg ritka-szép regényét, úgy is szert tesz rá, és mindenképpen elolvassa.) A hatalomnak megalázó, gyalázatos volt a verdiktje, a megalázott jogos sértődöttsége jéghegyének csúcsáig sem jutottak el a békéltető napsugarak. Beesteledett. A színház zsúfolásig telt előcsarnokában a közönség egyre türelmetlenebb volt. „Hol késik!?” „Miért nem mennek érte!?” A hangosbemondó beszólította a publikumot a terembe. A tisztelgő, főhajtó rendezvény elkezdődött. Kevéssel később a széksorok belső szélén ülők azt vették észre, hogy a sötétben valaki lassan halad a színpad felé.

– Nem Ő az? – kérdezte valaki a szomszédjától.

– Minthogyha az Ő járása volna! – felelte jóváhagyólag amaz.

Aztán többen is, egyre hangosabban:

– Ő az! Bizisten Ó! Hirtelen erős fény árasztotta el a nézőteret. Felállva, a közönség hatalmas tapsviharral, ovációval üdvözölte a Nagy Öreget. Az előadás szünetében tucatnyian szorongtak a vendéglátó, nem túl tágas, direktori szobában. És ahogy az lenni szokott – mert a kíváncsiság furdalja ám az emberek oldalát –, valaki nekibátorodva megkérdezte:

– Károly bácsi, merre tetszett járni, hogy késve érkezett?

– Merre jártam, merre jártam!? Inkább merre ültem!? Egy szobában... Egymagam... Nagyon dühös volt ám rá... (aki elrejtette – szerk.) Azt mondta, ha nincs *Az országépítő*, Te se méész. És távozáskor ráfordította a kulcsot a zárban.

– És hogy jutott ki onnan?

– Épp azon gondolkoztam, hogy az ablakon által kéne valahogy megszökni, amikor értem jött. Elég baj az, hogy így van – mondta az illető –, de úgy illik, hogy Te mégiscsak ott legyél azok között, akik téged ünnepelnek, rajongásig szeretnek. – Fiaim, hát nem itt a helyem köztetek!?

A jelenlévők szivacsként szívták magukba tűnt idők nagy tanújának bölcs szavait. Aki, társalogván a jelenlévő meghívottakkal, ivott egy feketét és elszívott egy cigarettát. Az emberek tudni vélték, hogy a szivarkáit mindig saját készítésű cseresznyefaszipkákból szívták. Esetenként egy-egy felet. Most is kettétört egy szálat, és gyakorlott mozdulattal már nyomta is be a szipkába, végezvén pedig avval együtt dobta el a csikket. Ahány fél cigarettát füstölt el, ugyanannyi szipkát dobott el. Az alkalmi társaság kellemesen múlatta az időt, mely repült, mint a szélvész. Nem sokkal később újabb kérés érkezett:

- Kedveseim, ihatnék még egy kávé? - S már nyomta is a szipkába a következő fél cigit. Kapadohányból készült erős cigarettákat szívtott. Ahhoz volt szokva. És mintha állnék az idő - folytatódott a jóízű beszélgetés. Amikor pedig már majd' mindenki azt gondolta, nagyon itt az ideje az előadás folytatásának, a Kedves Vendég megint megszólalt:

- Fiaim, nem kaphatnék még egy feketét?

A jelenlévők tanácstalanul összenéztek: három kávé egyetlen szünetben?

- Hogyne, hogyne, Károly bácsi!... - mondták többen is, és udvarias-sietősen tolták elé az újabb csésze kávé.

Felbátorodva iménti merészségén, a dramaturg - tekintettel az Ünnepelelt előrehaladott korára - megkérdezte:

- Nem lesz sok, Károly bácsi?

- Micsoda, fiam?

- A cigaretta.

Merthogy épp egy újabb szálat préselt a cseresznyefaszipkába.

A Nagy Öreg gondolkodón maga elé nézett, majd kisvártatva ezt mondta:

- Fiaim, vessétek jól a fejetekbe: azt már a régi öregek jól tudták, hogy a legjobb tartósítószer a füst.

Az előadás folytatódott.

Egy nagy Ember itt járt közöttünk...

Itt járt? Itt volt?

Nem!

Ő itt van, és itt lesz közöttünk, velünk és értünk, amíg édes anyanyelvünkön dicsérjük az Urat.